

Interventie Kameleon

Erkenning

Erkend door deelcommissie Ontwikkelingsstimulering, onderwijs-gerelateerd aanbod en jeugdwelzijn

Datum: 23 november 2023

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Meeuwissen, van der Linden, Besemer (11 augustus 2023).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Kameleon'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting	4
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel	7
1.3 Aanpak	10
2. Uitvoering	16
3. Onderbouwing	20
3.1 Probleem	20
3.2 Oorzaken	20
3.3 Aan te pakken factoren	21
3.4 Verantwoording	23
4. Onderzoek	29
6. Aangehaalde literatuur	30

Samenvatting

Kameleon is een centrumgerichte VVE-aanpak voor alle kinderen van 2 tot 7 jaar met als doel om optimale ontwikkelkansen te bieden voor een brede ontwikkeling en ontwikkel- en onderwijsachterstand te voorkomen of verminderen.

Kameleon is geïnspireerd op de Reggio Emilia benadering en heeft zowel een kindvolgende als ontwikkelingsgerichte aanpak: het kind krijgt veel ruimte voor eigen initiatief en professionals sluiten planmatig aan bij de ontwikkelbehoeften en interesses van kinderen. Professionals ontwikkelen aanbod waarbij alle SLO-aanbodsdoelen (taal, reken, bewegen, sociaal-emotioneel etc.) worden meegenomen. De speelleeromgeving is rijk ingericht met uitdagende plekken en materialen. Iedere dag werken kinderen in kleine, heterogene groepen aan een langer lopend project. Kameleon heeft deels gestructureerd aanbod en deels open. Systematisch documenteren van de ontwikkel- en leerprocessen van kinderen is een belangrijk kenmerk van de interventie, samen met het opbrengstgericht werken middels de pedagogische planning. Er wordt planmatig gewerkt aan actieve ouderbetrokkenheid en er is aandacht voor continue ontwikkeling van professionals.

Doelgroep

Kameleon is voor kinderen van 2 tot 7 jaar die gebruikmaken van kinderopvang, peutergroepen en de groepen 1 en 2 van het basisonderwijs. Een belangrijk onderdeel van de doelgroep betreft de zogenaamde doelgroepkinderen: kinderen van 2 tot 7 jaar met een VVE-indicatie die zich in achterstandssituaties bevinden.

Doel

Het hoofddoel van Kameleon is het bieden van optimale ontwikkelkansen voor brede ontwikkeling en het voorkomen of verminderen van eventuele ontwikkel- en onderwijsachterstand bij kinderen van 2 tot 7 jaar door het bieden van kwalitatief hoogwaardige VVE, stimulering van de brede ontwikkeling en actieve ouderbetrokkenheid.

Aanpak

De aanpak van Kameleon is zowel kindvolgend als ontwikkelingsgericht: professionals sluiten aan bij de interesses van kinderen en creëren aanbod dat alle ontwikkelgebieden (SLO) omvat. Groepsruimten zijn rijk ingericht met uitdagende plekken en materialen. Professionals bieden begeleiding van spel en onderzoek en bieden een rijke taalomgeving door voorlezen, vragen stellen, zingen etc. Iedere ochtend werken kinderen in kleine groepjes aan een project dat professionals hebben voorbereid met de pedagogische cyclus. Professionals documenteren de ontwikkel- en leerprocessen en ze betrekken ouders actief bij de ontwikkeling van hun kinderen. Doelgroepkinderen worden extra geobserveerd en krijgen aanbod op maat.

Materiaal

Professionals werken met het handboek van Kameleon waarin de pedagogische basisprincipes, de werkwijze en praktijkvoorbeelden beschreven staan. Daarnaast ontvangen professionals een trainingsmap met opdrachten, werkdocumenten en een werkmap met praktische hulpbladen voor op de groep. Verder worden diverse boeken, presentaties en filmpjes aangereikt.

Onderbouwing

Kameleon vergroot ontwikkelkansen voor doelgroepkinderen door kwalitatief hoogwaardige VVE te bieden en te werken met actieve ouderbetrokkenheid. Welbevinden en betrokkenheid van kinderen worden vergroot door te werken volgens het onderzoekend en ontwerpend leren en consequent aan te sluiten bij de interesses van kinderen (Laevers, Buyse, Daems, & Declercq, 2016). Door een verrijkte speelleeromgeving qua ruimte, inrichting en materialen maar ook qua taal (kansen creëren), het maken van leermomenten van dagelijkse routines (kansen grijpen) en aanbod dat aansluit bij de zone van naaste ontwikkeling, worden kinderen gestimuleerd in hun brede ontwikkeling. Andere werkzame factoren van Kameleon zijn het dagelijks werken in kleine, heterogene groepen aan een langer lopend project, het systematisch documenteren van de leer- en ontwikkelprocessen van kinderen (Veen & Leseman 2015), planmatig werken aan ouderbetrokkenheid en -participatie (Hoogeveen & Schilder, 2019), goede professional-interactievaardigheden (Egert, Dederer, & Fukkink, 2020; Riksen-Walraven, 2020), en continue professionalisering door middel van training en coaching op de werkvloer (Egert, 2015; Slot, 2018).

Onderzoek

Een procesevaluatie van Kameleon heeft plaatsgevonden (2019-2021) met als doel succes- en faalfactoren te achterhalen. Hieruit kwam naar voren dat de gebruikers met Kameleon hun pedagogische handelen hebben versterkt: zij observeren meer, hebben meer tools om passend aanbod te ontwikkelen en kinderen te begeleiden in spel. Zij zien toegenomen welbevinden en betrokkenheid bij kinderen. Documenteren wordt als zeer waardevol ervaren: ze kunnen beter afstemmen op de ontwikkelbehoeften van kinderen, kinderen praten meer over hun werk en ouders zijn meer betrokken. Op het gebied van het documenteren en inrichten van rijke speelleeromgeving is meer scholing gewenst. Dit is inmiddels aangepast in de Kameleon-training.

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Kameleon is een brede pedagogische aanpak voor alle kinderen van 2 tot 7 jaar die gebruikmaken van kinderopvang of basisonderwijs. De interventie is ook te gebruiken voor 0 tot 2 jarigen, echter de beschrijving die volgt is gericht op Kameleon als VVE-interventie voor de doelgroepkinderen: kinderen van 2 tot 7 jaar met een VVE-indicatie die zich in achterstandssituaties bevinden, waardoor zij het risico lopen dat zij het reguliere onderwijsprogramma vanaf groep drie niet succesvol kunnen doorlopen.

Kameleon onderscheidt twee subgroepen:

- peuters (2-4 jaar)
- kleuters (4-7 jaar)

Selectie van de doelgroep

Het toekennen van een VVE-indicatie aan kinderen wordt bepaald aan de hand van zowel landelijke als gemeentelijke indicatoren. Gemeenten zijn vrij in het bepalen van hun doelgroepdefinitie. De meest voorkomende indicaties zijn:

- lage sociaaleconomische status,
- laagopgeleide ouders,
- Nederlands niet als eerste taal en
- risicovolle of arme (taal-) omgeving en daarom een verhoogd risico op taal- en/of ontwikkelingsachterstanden.

De indicering gebeurt vaak door het Centrum voor Jeugd en Gezin of consultatiebureaus in opdracht van de gemeente. Gemeenten en scholen zijn vrij om de toegewezen financiële middelen naar eigen inzicht in te zetten, waardoor ze de VVE-doelgroep kunnen verkleinen of juist uitbreiden. In de praktijk komt het voor dat een specifiek 'doelgroepkind', dat een 'VVE-indicatie' heeft, zich sneller ontwikkelt dan verwacht of zelfs geen achterstand blijkt te hebben, terwijl een 'niet-doelgroepkind' wel een ontwikkelingsachterstand heeft. Met Kameleon krijgen alle kinderen dezelfde rijke speelleeromgeving en de bijbehorende projectactiviteiten aangeboden. Door middel van systematische evaluatie wordt bepaald welke kinderen daadwerkelijk extra aandacht of uitdaging nodig hebben. Op die manier ontvangen de kinderen begeleiding die precies aansluit bij hun individuele ontwikkelingsniveau. Verder is Kameleon voor alle doelgroepkinderen geschikt en zijn er geen contra-indicaties.

Betrokkenheid doelgroep

De professionals zijn gedurende de ontwikkeling van de VVE-interventie op verschillende manieren betrokken geweest. Zo hebben pedagogische medewerkers, leerkrachten, managers, leidinggevende en pedagogisch coaches input geleverd op elementen van Kameleon en zijn hun wensen opgehaald en verwerkt. Parallel aan de ontwikkeling van de trainingsmodules van Kameleon zijn deze uitgevoerd, getoetst en geëvalueerd door professionals middels interviews, observaties en vragenlijsten. De resultaten hiervan zijn meegenomen in de verdere ontwikkeling van Kameleon. Doorontwikkeling blijft plaatsvinden in interactie met de professionals en ouders via evaluatievragenlijsten, die jaarlijks worden uitgezet en onderdeel zijn van het kwaliteitssysteem. Op basis van de evaluatie uitkomsten worden bijvoorbeeld nascholingen ontwikkeld of wordt de inhoud van de ouderbijeenkomsten aangepast. Tot slot vindt doorontwikkeling plaats op basis van recent onderzoek naar het vergroten van ontwikkelingskansen voor jonge kinderen.

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van Kameleon is het bieden van optimale ontwikkelkansen voor brede ontwikkeling en het voorkomen of verminderen van eventuele ontwikkel- en onderwijsachterstand bij kinderen van 2 tot 7 jaar door het bieden van kwalitatief hoogwaardige VVE, stimulering van de brede ontwikkeling en ouders actief te betrekken.

Subdoelen

Subdoelen voor het kind

Als overkoepelend doel stelt Kameleon welbevinden en betrokkenheid te verhogen voor alle (doelgroep)kinderen van 2 tot 7 jaar. Deze beide aspecten zorgen namelijk voor optimale ontwikkelingskansen voor kinderen. In het kindvolgsysteem van Kameleon (voor 2-4 en 4-7 jarigen afzonderlijk) wordt welbevinden en betrokkenheid halfjaarlijks bijgehouden met behulp van een observatie instrument (Laevers, Buyse, Daems, & Declercq, 2016). Voor de doelgroepkinderen wordt dit elk kwartaal gedaan. Als er sprake is van een laag welbevinden en/of lage betrokkenheid dan wordt er gewerkt met een lijst met aanpakfactoren hoe welbevinden en/of betrokkenheid te verhogen.

Naast aandacht voor welbevinden en betrokkenheid werkt Kameleon aan alle ontwikkelingsgebieden met behulp van de SLO-aanbodsdoelen (SLO, 2022). Voor de 2-4 jarigen betreft dat de SLO-doelen uit de pre-fase en voor de 4-7 jarigen betreft dat fase 1. Kameleon richt zich op de volgende ontwikkelingsgebieden:

- Sociaal-emotionele ontwikkeling: o.a. zelfstandigheid, werkhouding en concentratie en samenwerken;
- Taal- en spraak ontwikkeling: o.a. mondelinge taalvaardigheid en aanvankelijk lezen en schrijven;
- Reken-wiskundige ontwikkeling: o.a. verhoudingen, verbanden, getalbegrip en meten;
- Motorische ontwikkeling: o.a. grove en fijne motoriek, sensomotoriek, ritme, bewegingsonderwijs;
- Oriëntatie op jezelf en de wereld: o.a. jezelf en de ander, de ruimte om je heen, tijd, verschijnselen uit de natuurkunde;
- Kunstzinnige oriëntatie: o.a. beeldende vorming, muziek, theater, dans;
- Digitale geletterdheid: o.a. mediawijsheid, ICT- en informatievaardigheden.

Voor een compleet overzicht zie de SLO-inhoudskaarten en de Kameleon SLO-checklist, waarin alle SLO-aanbodsdoelen verwerkt zijn uit de pre-fase (2-4 jarigen) en uit fase 1 (4-7 jarigen). Zie daarnaast voor voorbeelden van doelen en de doorgaande lijn hierin onderstaand overzicht. Kameleon streeft ernaar om ieder anderhalf jaar alle SLO-aanbodsdoelen aan te bieden waarbij de focus ligt op het aansluiten bij de interesses van de kinderen, hun unieke ontwikkelingssituatie en op het leerproces.

De ontwikkelingsvoortgang of eventuele stagnatie bij kinderen wordt halfjaarlijks bijgehouden in het door Kameleon ontwikkelde individuele kindvolgsysteem, waarbij gebruik wordt gemaakt van de ontwikkelingsmijlpalen en Kameleon SLO-checklist. Voor de doelgroepkinderen wordt dit niet twee maar vier keer per jaar geobserveerd en bijgehouden. Bij twijfel of stagnatie in de ontwikkeling maken professionals een plan van aanpak voor extra begeleiding. Professionals werken dan met kleine groepjes kinderen middels gerichte provocaties aan specifieke ontwikkelingsstappen. (Zorg)kinderen worden met de pedagogisch coach/ intern begeleider (IB'er) besproken tijdens de zes jaarlijkse kindbesprekingen. Wanneer de ontwikkeling stagneert, wordt externe hulp

ingeschakeld van een consultatiebureau of zorginstelling (via de reguliere zorgstructuur van de organisatie).

Hieronder beschrijven we per ontwikkelingsgebied enkele voorbeelden van doelen met bijbehorende subdoelen per leeftijdsgroep.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Ontdekken van behoeften, gevoelens en emoties van zichzelf
<i>Peuters (2-4 jaar)</i>
Rekening kunnen houden met anderen binnen de groep.
<i>Kleuters (4-7 jaar)</i>
Kunnen herkennen van en omgaan met eigen gevoelens.

Motorische ontwikkeling

Klauteren
<i>Peuters (2-4 jaar)</i>
Kunnen stappen over hindernissen (blokken, kleine dozen, stok tussen pionnen).
<i>Kleuters (4-7 jaar)</i>
Kunnen klauteren over klautervlakken met eenvoudige overstapmogelijkheden.

Taal- en spraakontwikkeling

Leesplezier
<i>Peuters (2-4 jaar)</i>
Kunnen genieten van voorgelezen versjes.
<i>Kleuters (4-7 jaar)</i>
Het kunnen uiten van gevoelens/ mening over een voorgelezen verhaal.

Reken/ wiskundige ontwikkeling

Lengte, omtrek en oppervlakte

Peuters (2-4 jaar)

Het kunnen vergelijken en ontdekken van tegenstellingen en omgaan met begrippen daarbij (bijv. groot/klein, grootste/kleinste, groter/kleiner).

Kleuters (4-7 jaar)

Het handig kunnen organiseren van hoeveelheden door structureren, groeperen, op een rijtje leggen etc.

Oriëntatie op jezelf en de wereld

De ruimte om je heen

Peuters (2-4 jaar)

Kunnen praten over weersverschijnselen zoals wind, regen, storm, sneeuw en de seizoenen.

Kleuters (4-7 jaar)

Kunnen beseffen van de invloed van weer en seizoenen op de mens.

Kunstzinnige oriëntatie

Theater

Peuters (2-4 jaar)

Kunnen improviseren (doen alsof) met theatergegevens zoals poppen, maskers, voorwerpen, (digitale) geluid(en) om de verbeelding kracht bij te zetten.

Kleuters (4-7 jaar)

Kunnen improviseren (doen alsof) met vormgevingsmiddelen zoals masker, grime, geluid, kostuums, rekwisieten en voorwerpen om het verbeelde kracht bij te zetten.

Digitale geletterdheid

Mediawijsheid
<i>Peuters (2-4 jaar)</i>
Kennismaken met verschillende digitale apparaten zoals een mobiele telefoon, tablet, smartwatch en laptop
<i>Kleuters (4-7 jaar)</i>
Werken met een digitaal apparaat d.m.v. aanraakscherm, muis en/of toetsenbord

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Voor de 2-4 jarigen wordt Kameleon vijf dagen in de week, 46 weken per jaar, gedurende de hele dag aangeboden. Voor de doelgroepkinderen geldt op dit moment een urennorm voor VVE-aanbod van 16 uur per week gedurende 40 weken. Deze urennorm kan dus met Kameleon worden gehaald.

Voor de 4-7 jaar wordt Kameleon aangeboden op alle reguliere schooldagen. In de zomervakantie ontwikkelen de pedagogisch medewerkers geen nieuw projectaanbod. Zij observeren in die periode en herhalen het bestaande projectaanbod.

Kameleon werkt met een vast dagritme. Voor de 2 tot 4 jarigen start de dag met de groep als geheel om het werk van de vorige dag in herinnering te brengen bij de kinderen en het aanbod van de dag te introduceren. Daarna gaan de kinderen in verschillende groepen aan het werk. Voor de 2-4 jarigen geldt dat één professional werkt met een klein groepje aan het project (gestructureerd aanbod) en de andere professional het spel begeleidt van de andere kinderen die in de voorbereide ruimtes werken met provocaties: gericht maar open aanbod. Bij de 4-7 jarigen is het dagritme grotendeels hetzelfde als bij de 2-4 jarigen. Een verschil is dat er meestal maar één professional is die het projectwerken begeleidt terwijl de andere kinderen zelfstandig in de hoeken spelen. In de middag werken de oudere peuters en kleuters al dan niet zelfstandig door aan het project. Professionals ontwerpen en plannen zelf aanbod dat aansluit bij de interesses van de kinderen met behulp van de pedagogische planning (zie Inhoud van de interventie). Dagelijks documenteren professionals de leerprocessen van kinderen om zo zicht te krijgen op wat hen bezighoudt en welk aanbod aansluit op hun ontwikkelingsbehoeften. Elke zes weken bij de projectevaluatie worden de leerprocessen van kinderen geëvalueerd aan de hand van de pedagogische planning en wordt gecheckt welke SLO-doelen aangeboden zijn. De pedagogische documentatie is hierbij een belangrijke informatiebron. Op basis van de evaluatie wordt een nieuw aanbod ontworpen (pedagogische planning).

Bij Kameleon staat de autonomie van het kind voorop. Dit betekent dat kinderen gedurende de hele dag ruimte krijgen om (leer)ervaringen op te doen tijdens de dagelijkse routines, het vrij spel in een uitdagende omgeving en het werken met kleine groepjes (provocaties). Tijdens de provocaties wordt gewerkt aan specifieke

ontwikkelgebieden. Voor doelgroepkinderen betekent dit met name aan woordenschat, taal-denkgesprekken, beginnende geletterdheid en de executieve functie zelfregulatie. Bovendien is de groep idealiter heterogeen samengesteld, zodat kinderen met verschillende ontwikkelingsniveaus samen in een groep zitten. Ook wanneer er gewerkt wordt in kleine groepjes is deze heterogeen samengesteld zodat kinderen leren van en met elkaar. Zo heeft een professional een groepje kinderen uitgenodigd, die een uiteenlopend taalniveau hebben zodat zij leren door modeling, door naar elkaar te luisteren en samen problemen op te lossen.

Daarnaast wordt gewerkt met een documentatiewand op de groep die taal uitlokt bij (NT2) kinderen doordat zij foto's van zichzelf zien en foto's en inspiratiebeelden van het lopende projectonderwerp. Professionals streven ernaar ouders dagelijks tijdens de breng- en haalmomenten actief te betrekken.

Inhoud van de interventie

Pedagogische planning

De pedagogische planning (Figuur 1) is het basisinstrument van Kameleon-professionals. Zij ontwikkelen hiermee een aanbod dat afgestemd is op de ontwikkelbehoeftes van (doelgroep)kinderen, zowel voor de inrichting van de groepsruimte(s), de provocaties, het verrijken van dagelijkse routines als voor het project. Het instrument is geïnspireerd op het opbrengstgericht werken (SLO, 2022) en het bestaat uit vier fasen:

1. Observeren. Dit is de fase van informatie verzamelen, goed kijken en luisteren naar kinderen en dat documenteren met als doel het achterhalen van de interesses en de ontwikkelingsniveaus van de (doelgroep)kinderen op de verschillende ontwikkelgebieden.

2. Reflecteren. Samen met collega's reflecteren professionals op de verzamelde informatie. Vragen zijn: Waar zijn onze (doelgroep)kinderen nu precies mee bezig? Wat zijn ze aan het leren en hoe?

3. Plan maken. Vervolgens ontwerpen professionals een aanbod dat de (doelgroep)kinderen ondersteunt in het zetten van de volgende ontwikkelingsstap, gebruikmakend van de SLO-doelen. Zij maken keuzes over inhoudelijke en praktische zaken zoals wat het projectonderwerp wordt, hoe ze de ruimte inrichten, welke materialen en activiteiten zij aanbieden en op welke manier et cetera.

4. Uitvoeren. Professionals observeren of de inrichting en het aanbod daadwerkelijk aansluiten bij de ontwikkelingsbehoeftes van (doelgroep)kinderen. Zij evalueren tussentijds en stellen zo nodig het aanbod, materiaal, hun begeleiding of de samenstelling van groepjes kinderen bij. Bovendien kijken zij naar de betrokkenheid en intrinsieke motivatie van kinderen en interveniëren zo nodig om dit te bevorderen. Deze fase levert nieuwe informatie om te observeren (1), te reflecteren (2), een nieuw plan te maken (3) en uit te voeren (4).

Professionals doorlopen de pedagogische planning dus continu. Hierdoor worden alledaagse situaties zoals eten en verschonen betekenisvolle leersituaties (kansen grijpen). Bijvoorbeeld door goed naar kinderen te kijken tijdens het samen eten, maken professionals nieuwe plannen om dit dagelijkse routine moment te verrijken door kinderen nieuwe ontdekkingen te laten doen over smaken, geuren en kleuren, maar ook op het gebied van gezondheid en voeding.

Een voorbeeld van kansen grijpen voor doelgroepkinderen is tijdens het fruit eten. De professional vraagt twee kinderen waarvan zij weet dat die een beperkte woordenschat hebben en één kind dat al een grotere woordenschat heeft om haar te helpen het fruit klaarmaken. Ze benoemt steeds zelf wat ze aan het doen is, en vraagt de kinderen waar zij mee bezig zijn. Hierbij zet ze in op herhaling van dezelfde woorden, zoals 'appel', 'schillen', 'sinaasappel', 'pellen'. De kinderen luisteren naar de professional en elkaar en oefenen hun uitspraak. Deze aanpak sluit aan bij de Total Physical Response aanpak voor NT2-kinderen, die uitgaat van fysieke handelingen als ondersteuning van het leren van woorden (Bosz & Bacchini, 2008; Er, 2013).

Voor doelgroepkinderen wordt nadrukkelijk rekening gehouden met hun ontwikkelingsbehoeften.

Met behulp van de pedagogische planning werken professionals opbrengstgericht aan de doelen voor de (VVE-)kinderen en ontwerpen, implementeren en begeleiden zo een op maat gemaakt aanbod. Kleine kringactiviteiten, specifieke spelactiviteiten en pre-teaching¹ (waarin de SLO-doelen van taal en rekenen centraal staan) zijn daar onderdeel van.

Daarnaast worden doelgroepkinderen de eerste zes weken dat ze in de groep of klas zijn extra geobserveerd om vast te kunnen stellen wat de begeleidingsbehoefte is. Na deze zes weken wordt bepaald waar aandacht naartoe moet gaan bij de provocaties of het samenstellen van de kleine groepjes. De extra begeleidingsbehoefte kunnen zijn:

- extra aandacht voor de taalontwikkeling, tijdens spel en provocaties;
- extra aandacht tijdens begeleiding van spel;
- extra aandacht voor begeleiding van gedrag;
- extra aandacht voor begeleiding tijdens grote groepsactiviteiten (pre-teaching);
- extra visueel maken van instructies om de taalontwikkeling te ondersteunen.

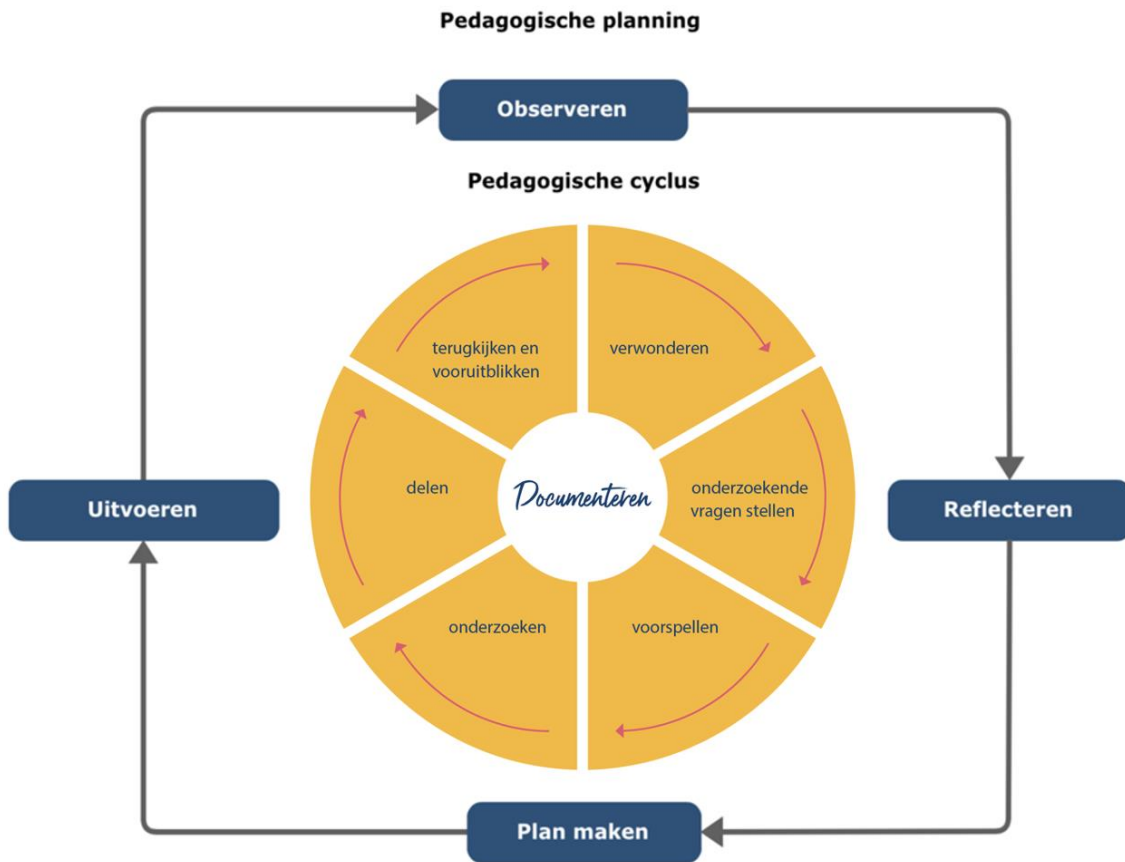
In het kindvolgsysteem wordt naast de gemaakte ontwikkelingsstappen ook de begeleidingsbehoefte genoteerd.

Pedagogische cyclus

De pedagogische cyclus (Figuur 1) is een hulpmiddel bij het werken in kleine, heterogene groepjes aan het project. Het omvat zes fasen die het educatief handelen van de professional beschrijven en de kwaliteit waarborgen van het projectwerken. Iedere keer dat er aan het project gewerkt wordt, worden in principe alle fasen doorlopen waardoor het leerrendement van kinderen geborgd is.

¹ Pre-teaching betekent het voorbereiden van een onderwerp/boek/activiteit met een klein groepje kinderen, zodat zij mee kunnen doen wanneer dat onderwerp/boek/activiteit in de grote groep met kinderen aangeboden wordt.

Figuur 1
Pedagogische planning & Pedagogische cyclus

Fase 1: Verwonderen

Professionals verwonderen zich over wat de kinderen bezighoudt en kijken en luisteren goed; wat vertellen en maken kinderen? Wat zie je in hun spel? Professionals beslissen wat het projectonderwerp wordt op basis van de interesses van een groep kinderen. Bijvoorbeeld 'van ei naar vlinder'. Vervolgens worden (doelgroep)kinderen in heterogene groepjes ingedeeld, op basis van hun ontwikkelingsniveau, gedeelde interesses of juist om kinderen uit te dagen of kennis te laten maken met iets nieuws.

Fase 2: Onderzoekende vragen stellen

Professionals faciliteren kinderen om onderzoekende vragen te stellen: wat zou het kunnen zijn? Hoe ziet het eruit? Hoe voelt het? Kinderen worden geprikkeld hun kennis te verbreden. De taal- en denkontwikkeling, vragen stellen en vertellen, staan centraal in deze fase. De professional biedt hierbij passende materialen om de vragen aan te relateren.

Fase 3: Voorspellen

Daarna nodigen professionals kinderen uit om voorspellingen te doen over het projectonderwerp: wat verwachten ze dat er gaat gebeuren? 'Het zijn balletjes', 'het zijn eitjes', 'het zijn spruitjes', 'het zijn stuiterballen'. Professionals stellen prikkelende vragen en maken samen met de kinderen een onderzoeksplan (bijvoorbeeld als mindmap), welke richting geeft aan het onderzoeksproces.

Fase 4: Onderzoeken

Kinderen onderzoeken, vinden antwoorden op hun vragen en gaan aan de slag met

diverse materialen en methoden. Professionals begeleiden dit aan de hand van de 3V's, verkennen, verbinden en verrijken. Het einde van deze fase is aangebroken wanneer de kinderen alle vragen hebben beantwoord en er geen nieuwe vragen meer ontstaan over dit onderwerp.

Fase 5: Delen

Dagelijks delen kinderen hun bevindingen met elkaar. Aan het eind van het project (waarvoor geen vaststaand termijn bestaat) scheppen professionals gelegenheid om kinderen te laten vertellen over hun ontdekkingen, kennis en vaardigheden. Door het te vertellen aan anderen, verankeren zij hun kennis. Werkstukken, materialen, foto's en filmpjes kunnen onderdeel zijn van het presenteren. Voor zo'n presentatie kunnen ook ouders worden uitgenodigd.

Fase 6: Terugkijken en vooruitblikken

Zowel dagelijks als aan het eind van het project wordt met kinderen gereflecteerd op hun bevindingen. Er wordt aan de hand van het onderzoeksplan gecheckt of alle vragen beantwoord zijn en ook worden de voorspellingen getoetst (bijvoorbeeld: is er inderdaad een beestje uitgekomen?). Hier kan een verdiepend of nieuw onderwerp uit voortkomen.

Overall hebben professionals een cruciale rol bij het stimuleren van brede ontwikkeling. Zij hebben een constructieve, stimulerende en initiërende rol. Zij ondersteunen samenwerking tussen kinderen, helpen relaties vormgeven en dagen kinderen uit om samen problemen op te lossen. Professionals vragen, benoemen, duiden, herhalen, vatten samen, contextualiseren, leggen verbanden et cetera.

Pedagogische documentatie

Pedagogische documentatie bestaat uit het opschrijven en fotograferen van concrete uitingen van kinderen en daarop reflecteren. Door foto's, filmpjes en vragen van kinderen op te schrijven en hun werk bij elkaar te leggen, krijg je concreet beeldmateriaal dat professionals helpt bij het analyseren en passend aanbod ontwikkelen.

Documentatiemateriaal wordt zichtbaar gemaakt in de groepsruimte (documentatiewand) en het wordt na afloop van het project toegevoegd in de portfoliomappen van de individuele kinderen.

Voor kinderen heeft de documentatiewand als doel een gezamenlijke reflectie te hebben op de leerprocessen. Bovendien is de documentatiewand met name voor NT2-kinderen ondersteunend bij de ontwikkeling van taal- en spreekvaardigheden. Professionals bespreken dagelijks met de doelgroepkinderen wat er op de wand te zien is. Voor ouders is het een uitnodiging om mee te kijken, mee te denken en erover in gesprek te gaan.

Actieve ouderbetrokkenheid

Tijdens de breng- en haalmomenten maken professionals zo veel mogelijk contact met de ouders. Zij tonen interesse, stellen vragen over hun kind en hun thuiscultuur, verwijzen naar de documentatie, en stimuleren om contact te maken met andere ouders. Doelgroepouders worden extra uitgenodigd om hun ervaringen thuis, in het kindcentrum/ op school en de overgang ertussen uit te wisselen en er worden gezamenlijke activiteiten bedacht, ondernomen en besproken. Door in gesprek te gaan kunnen ideeën over leren en ontwikkelen afgestemd worden en kunnen (doelgroep)ouders worden uitgedaagd thuis meer te doen aan informeel leren.

Kameleon vindt het belangrijk om ouders ook te betrekken bij het project en doen een beroep op de expertise van ouders. Afhankelijk van het projectonderwerp worden ouders uitgenodigd bijvoorbeeld iets te komen vertellen over hun beroep of cultuur, of mee te

helpen in de moestuin. Kameleon streeft ernaar dat iedere ouder minimaal één keer per jaar iets komt doen in het dagverblijf of de school. Bij het intakegesprek worden ouders al geïnformeerd welke rol zij spelen bij het proces van leren / het projectmatig werken. Bij de pedagogische planning beschrijven professionals op welke manier ouders betrokken worden bij een project, bijvoorbeeld door dingen van thuis mee te geven. Door ouders mee te laten doen in het kindcentrum/ op de school, wordt het educatief partnerschap verbeterd, wat de continuïteit tussen het kindcentrum/ de school en thuis verbetert.

Daarnaast worden ouders uitgenodigd naar de documentatiewand te komen kijken en daarover met hun kind in gesprek te gaan. Het documentatiemateriaal bevat vragen waardoor (doelgroep)ouders geprikkeld worden hier thuis over te praten of mee bezig te gaan, bijvoorbeeld 'wat eten jullie thuis allemaal?'. Ouders krijgen ook suggesties mee om thuis activiteiten te doen die aansluiten bij het projectonderwerp.

Halfjaarlijks zijn er oudergesprekken waarbij professionals en ouders uitwisselen over het welbevinden en betrokkenheid van het kind in de groep en zijn of haar leerprocessen. Dit gesprek kan plaatsvinden op initiatief van de ouder of de professional.

Ook zijn er halfjaarlijkse ouderbijeenkomsten waarbij gezamenlijke activiteiten worden gedaan. Thema's voor ouderbijeenkomsten zijn het terugkijken en vooruitkijken op het project (actief leren en kindvolgend werken), ontwikkelingsstimulering thuis, kansen grijpen voor de taalontwikkeling thuis.

Doorgaande ontwikkelingslijn

Kameleon is een programma voor kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en kleutergroepen waardoor een doorgaande ontwikkelingslijn gerealiseerd kan worden. Daarbij ondersteunen de SLO-doelen de doorgaande lijn (SLO, 2019) en worden activiteiten, materialen en ondersteuning aangepast aan de leeftijd en ontwikkelingsbehoeften van de kinderen.

Voor de overdracht van voorschool naar vroegschool houdt Kameleon de gemeentelijk geregelde procedure aan. Kameleon adviseert voor alle doelgroepkinderen een warme overdracht en vereist een goede beschrijvende overdracht zodat een goede afstemming gerealiseerd wordt tussen de voorschool en groep één van het basisonderwijs. Bovendien krijgen ouders een kindportfolio mee naar huis (met werkjes van hun kind en delen uit het kindvolgsysteem), dat zij vervolgens kunnen delen met de (nieuwe) school.

2. Uitvoering

Materialen

Materialen die worden uitgedeeld bij aanvang van het werken met Kameleon zijn:

- Handboek 'Werken met Kameleon'.
- Trainingsmap met enerzijds werkdocumenten (zoals formulieren voor planning, uitvoering en evaluatie) voor Kameleon in de praktijk en anderzijds eigen leerdoelen en opdrachten te gebruiken tijdens de Kameleon training.
- Een werkmap voor op de groep met alle praktische werkdocumenten van Kameleon.
- E-learning modules die aansluiten bij de trainingsbijeenkomsten.
- Verschillende powerpoint presentaties met voorbeelden en achtergrondinformatie.
- Een inspiratiefilmpje over het werken aan een project.

Materialen voor werving:

- Website: www.kameleon100.nl.
- Informatiefolder gericht op de professionals.
- Socialmedia kanalen zoals LinkedIn en Facebook.
- Diverse beurzen zoals Kindvakbeurs, Congres van het jonge kind etc.
- Artikelen in de vakbladen BBMP, Kiddo, KinderopvangTotaal.

Materialen voor de evaluatie:

- Zelfevaluatiescan voor professionals en criterialijst in te vullen door Kameleon trainer.
- Evaluatieformulieren voor professionals na afloop van de training en na iedere lesmodule.
- Evaluatieformulier voor de organisatie/management (eventueel is ook voor ouders een tevredenheidsvragenlijst beschikbaar).

Locatie en type organisatie

Kameleon is een aanpak voor kinderen van 2 tot 7 jaar, dus kan zowel worden uitgevoerd op kinderdagopvang, peuterspeelzaal (voorschool) en groep 1 en 2 van de basisschool (vroegschool).

De organisaties die Kameleon kunnen uitvoeren behoren tot:

X Basisvoorziening voor alle kinderen en jongeren;

X Voorziening voor lichte hulp en ondersteuning.

0 Gespecialiseerde hulp.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De professionals die met Kameleon werken hebben in ieder geval de opleiding voor pedagogische medewerkers met minimaal mbo-3 niveau behaald (CAO-kinderopvang, 2021/2022), of de opleiding leerkracht basisonderwijs succesvol afgerond (PO-Raad, 2021). Vervolgens volgen zij het trainingstraject voor Kameleon dat bestaat uit 12 fysieke bijeenkomsten van een dagdeel, verdeeld over een schooljaar. De fysieke trainingsmomenten worden aangevuld met online modules met reflectie- en praktijkopdrachten.

Afhankelijk van de kennis en ervaring van de pedagogisch coaches/IB'ers en het beleid van de organisatie kan op verzoek een aanvullende training verzorgd worden, waarbij extra aandacht besteed wordt aan de coachvaardigheden.

Kameleon voor twee tot vierjarigen wordt uitgevoerd door gecertificeerde pedagogisch medewerkers, die volgens de wettelijke beroepskracht-kindratio werken. Praktisch betekent dit twee medewerkers op 16 peuters. Daarnaast werken ook de pedagogisch coach, leerkracht groep 1/2 en ondersteunende professionals zoals IB'er en onderwijsassistent met Kameleon.

De professionals zijn in staat om:

- te werken met het competente kind beeld;
- te documenteren en te werken met de pedagogische cyclus en -planning;
- ruimte, inrichting en materiaal als rijke speelleeromgevingen vorm te geven;
- projectwerken kwaliteit en diepgang te geven;
- ouders te betrekken;
- effectief in te spelen op extra begeleidingsbehoefte van (VVE-) kinderen;
- samen te werken, te reflecteren op eigen handelen en effectief bij te sturen;
- continu te professionaliseren in interactievaardigheden en Kameleon-werkwijze.

Kwaliteitsbewaking

Om de kwaliteit van Kameleon te bewaken wordt gewerkt met:

1. Kameleon-trainers die een train-de-trainer opleiding gevolgd hebben, jaarlijks een evaluatieformulier invullen en elke twee jaar bijscholing volgen.
2. Een scan waarmee professionals inzicht krijgen in hun verworven vaardigheden en competenties en welke voorafgaand, tijdens en na afloop van de Kameleon-training wordt ingezet. Na de derde meting wordt met de organisatie een plan gemaakt hoe zij verder gaan met kwaliteitsbewaking. Voor het behalen dienen professionals op alle items minimaal 3 (op 5 puntsschaal) te scoren. Kameleon adviseert tweejaarlijks de scan uit te voeren zodat continue ontwikkeling gemonitord en verbeterd wordt.
3. Evaluatieformulieren na afloop van iedere Kameleon-training ingevuld door professionals.
4. Tweejaarlijkse evaluatie met management van de organisatie.
5. Een certificaat welke verkregen wordt als professionals voldoen aan de volgende voorwaarden:
 - a. Alle bijeenkomsten zijn bijgewoond. Wanneer een bijeenkomst gemist is, wordt deze ingehaald. Wanneer dat niet mogelijk is, wordt een vervangende opdracht gemaakt.
 - b. Alle reflectieverslagen en praktijkopdrachten zijn uitgevoerd en als voldoende beoordeeld.
 - c. De eigen ontwikkeling met leervragen en plannen van aanpak is bijgehouden middels een portfolio.

De certificering van Kameleon is voor iedere professional geldig voor een duur van twee jaar. Deze geldigheid stopt wanneer professionals niet aansluiten bij een tweejaarlijkse bijscholing om de kennis en vaardigheden te onderhouden en te blijven ontwikkelen. Voor de pedagogisch coach/IB'er en de locatiemanager geldt dat zij hun certificaat behouden als zij aangesloten zijn bij een tweejaarlijkse intervisiebijeenkomst.

Randvoorwaarden

Voor effectieve uitvoering van Kameleon gelden verschillende randvoorwaarden:

1. Integratie van een andere kindvisie en pedagogische houding dan gewoonlijk en draagvlak hiervoor binnen de organisatie.

2. Tijdsinvestering voor succesvolle implementatie. Bijvoorbeeld extra werktijd voor praktijkopdrachten of besprekingen. De niet-groeps-/lesgebonden werktijd is hiervoor geschikt (CAO, 2022). (Voor de pedagogische medewerker is dat bijvoorbeeld op dit moment 50 uur per jaar per vestiging gebaseerd op 1 fte.) Ook ná de implementatiefase is deze niet-kindgebonden werktijd noodzakelijk voor overleg, documentatie en voorbereiding. Overlegtijd wordt mede gecreëerd door effectieve dagelijkse logistiek zoals duidelijker rolverdeling en heldere dagplanning.
3. Beschikking over fysieke middelen zoals een rijke speelleeromgeving met uitdagende en uitnodigende materialen (uit de 'echte wereld') waarin ontwikkeling van het kind over de gehele breedte mogelijk is. Naast de groepsruimte is ook een kleine rustige ruimte nodig waarin een klein groepje kinderen kan werken.
4. Omarming van de randvoorwaarden voor effectieve VVE-programma's zoals door Driessen en collega's (2015) voorgesteld. Deze zijn: voldoende bezetting op de groep en voldoende tijd voor voorbereiding, planning, inrichting, werken in kleine groepjes, uitwerken van observaties, oudergesprekken voeren en aandacht voor kwaliteitsborging.
5. Verondersteld wordt dat de locatie voldoet aan de richtlijnen van de Wet Innovatie en Kwaliteit Kinderopvang (IKK) en de wet-en-regelgeving van OCW voor VVE.

Implementatie

Bij invoering van Kameleon wordt een implementatieplan opgesteld welke geïnspireerd is op de implementatietheorie van Wensing en Grol (2017). Deze bevat de volgende fasen:

1. Disseminatie

- Draagvlak creëren door voorbesprekingen met alle betrokkenen (bestuur, management, pedagogisch coach/IB'er, pedagogisch medewerkers) middels informatiebijeenkomsten, informerende gesprekken, nieuwsbrief, website, socialmedia e.d..

2. Adoptie

- Intakebijeenkomst: op maat doelstellingen en aanpak opstellen met management en daarbij een analyse maken van de sterktes en zwaktes van de organisatie. Er is aandacht voor het waarom, wie, hoe en wanneer.
- Management creëert randvoorwaarden en faciliteert.
- Alle uitvoerende professionals én de ouders zijn betrokken.
- Eventueel studiereis naar Italië of Zweden.

3. Invoering

- Kameleon jaartraining voor alle professionals.
- Persoonlijke coaching en begeleiding, groepsbezoeken, zes-wekelijkse projectevaluatie samen met de pedagogisch coach/ IB'er.
- Tussentijdse evaluatie invoeringstraject op organisatieniveau en deelnemersniveau.
- Zelfevaluatiescan voor inzicht in ontwikkeling van vaardigheden en competenties
- Certificeringscriteria en certificaat.

4. Borging

- Tweejaarlijkse bijscholing voor alle professionals georganiseerd door Kameleon.
- Tweejaarlijkse intervisiebijeenkomst voor pedagogisch coaches/IB'ers en management.
- Kameleon adviseert de locatie de volgende werkwijze aan te houden:
 - 7 keer per jaar pedagogisch werkoverleg per groep (pedagogisch medewerkers en pedagogisch coach/IB'er).

- 2 keer per jaar bijeenkomsten voor hele team tbv evaluatie en verdieping werkwijze.
- 2 keer per jaar ouderavonden.
- Telefonische helpdesk voor vragen en mogelijkheid expertise in te huren van Kameleon-trainer.

Kosten

De totale kosten voor een compleet Kameleon traject bedragen € 2250,- per uitvoerende professional. Dit bedrag is inclusief de fysieke jaartraining bestaande uit 12 dagdelen, de aanvullende online modules, de persoonlijke begeleiding en groepsbezoeken, de nodige trainingsmaterialen en het certificaat. De kosten zijn als volgt opgebouwd:

- 12 Fysieke trainingsbijeenkomsten van 4 uur (inclusief 1 uur e-learning)
- 2 Fysieke groepsbezoeken per groep
- 1 Persoonlijke coaching per medewerker (werkvloer of online)
- 3 Pedagogische scans per medewerker

Personele kosten

- 12 x 4 uur training per medewerker
- 12 x 2 uur uitwerkingstijd voor praktijkopdrachten en zelfstudie per medewerker
- 2 x 1 uur coaching door pedagogisch coach/IB'er per medewerker

NB. Het dagelijkse overleg van pedagogische medewerkers en begeleiding van pedagogisch coaches/IB'er, passen binnen de IKK vereiste werkzaamheden en brengen geen extra kosten met zich mee.

Materiële kosten

- Handboek met theorie en werkdocumenten van Kameleon - richtprijs € 30,00.
- Trainingsmap inclusief toegang tot e-learning omgeving - richtprijs € 32,50.
- Certificaat - richtprijs € 12,50.

NB. In de meeste gevallen investeert de organisatie in een uitbreiding van materialen (zoals een lichttafel) en eventueel in de inrichting. De grootte van deze kostenpost hangt af van het huidige materiaal en de huidige inrichting én het beschikbare budget van de organisatie.

3. Onderbouwing

3.1 Probleem

Kameleon richt zich op het voorkomen en verminderen van ontwikkeling- en onderwijsachterstand bij jonge kinderen in achterstandssituaties. Kinderen uit kansarme milieus lopen namelijk vaak risico op ontwikkelingsachterstand, met als gevolg dat zij met achterstand aan groep drie van de basisschool beginnen. Deze achterstand wordt versterkt doordat er een educatieve kloof bestaat tussen de verwachtingen van het basisonderwijs op het gebied van woordenschat, communicatievaardigheid, ontluikende geletterdheid en rekenvaardigheid, en wat deze kinderen daadwerkelijk kennen en kunnen (Slot & Leseman, 2019). Daar komt bij dat deze kinderen ook de executieve functies als concentratie, problemen oplossen, reflecteren op eigen handelen en initiatief nemen vaak nog niet of onvoldoende beheersen (Leseman & Veen, 2016). Steeds meer studies wijzen uit dat goed ontwikkelde sociale en cognitieve competenties het risico op onderwijsachterstand verkleinen (Schouten, 2010). Daarom is het van belang dat kinderen al op de kinderopvang optimaal ondersteund worden in hun ontwikkeling.

Spreiding

In 2018/2019 was het percentage achterstandsl leerlingen in het basisonderwijs in Nederland acht procent (CBS, 2019). Ruim de helft van deze groep heeft een migratieachtergrond, waarvan 86% met een niet-westerse afkomst. Bijna een kwart van alle achterstandsl leerlingen woont in de vier grote steden (NJI, 2018).

Gevolgen

Uit onderzoek blijkt dat onderwijsachterstand die ontstaan is voor aanvang van de basisschool moeilijk is in te lopen. Kinderen die aan het begin van groep drie een achterstand hebben op het gebied van taal, rekenen en wiskunde hebben deze aan het eind van groep acht (gedeeltelijk) nog steeds (Driessen & Merry, 2013; Van Huizen, 2018). Bijvoorbeeld omdat zij de Nederlandse schoolcultuur nog moeten leren kennen en begrijpen. Vrijwel altijd behouden kinderen de achterstand gedurende de basisschooltijd (Mutsaers, Zoon, de Baat, & Prins, 2013). Verder krijgen kinderen uit kansarme milieus met onderwijsachterstand lagere middelbare schooladviezen (Roeleveld, Driessen, Ledoux, Cuppen & Meijer, 2011), hebben slechtere loopbaanperspectieven, grotere kans op armoede en komen moeilijker mee in de maatschappij (Skopek & Passaretta, 2021). Daarmee loopt ook de volgende generatie kinderen kans op onderwijsachterstand (Leseman & van der Leij, 2004; Boerdam & Wobma, 2012). Zo hebben onderwijsachterstanden ingrijpende gevolgen voor de kinderen zelf, de volgende generatie kinderen en is er sprake van onderbenutting van individueel en maatschappelijk potentieel (Ledoux & Veen, 2009).

3.2 Oorzaken

Oorzaken voor ontwikkeling- en onderwijsachterstanden ontstaan door samenspel van risicofactoren op kind-, gezins- en omgevingsniveau.

Risicofactoren

Kindfactoren die een rol spelen bij het ontstaan van achterstanden zijn aangeboren intelligentieniveau, gezondheid, vroege sociaal-emotionele ontwikkeling (Wieberdink & Kuster, 2011), temperament, lichamelijke of geestelijke beperkingen en vroeggeboorte (Van Rooijen & Zoon, 2012).

Op gezinsniveau zijn belangrijke risicofactoren het sociale milieu waarin het kind opgroeit en het opleidingsniveau van ouders (Mesman, 2011; Inspectie van het Onderwijs, 2016). Daarnaast praten laagopgeleide ouders minder met hun kinderen, geven zij minder vaak en minder goede informele instructie dan hoger opgeleide ouders, wat juist belangrijk is voor de ontwikkeling van executieve en metacognitieve vaardigheden. Deze vaardigheden spelen op hun beurt een cruciale rol bij alle vormen van leren (Leseman, 2010). Risicofactoren als analfabetisme, stress door financiële zorgen (werkloosheid) of (v)echtscheiding kunnen een rol spelen bij laagopgeleide (migranten)ouders en de kindontwikkeling negatief beïnvloeden. Daarnaast hebben kinderen uit anderstalige gezinnen achterstand in de Nederlandse taal en zien ouders met een migratieachtergrond weinig educatieve taken voor zichzelf vergeleken met Nederlandse (achterstands)gezinnen (Zumbuehl & Dillingh, 2020). Zij houden zich meer bezig met verzorgen, voeden en gehoorzaamheid. Hierdoor zijn deze kinderen minder zelfstandig. De opvanglocatie of school zelf kan een risicofactor zijn wanneer de pedagogische kwaliteit ondermaats is (Veen, Fukkink, Gevers Deynoot-Schaub, Heurter, Helmerhorst, & Bollen, 2014) en de didactische aanpak gericht is op het gemiddelde Nederlandse kind, en er geen samenwerking met ouders is. Bovendien wonen laagopgeleide (migranten) ouders meestal in een buurt met meer kans op criminaliteit en vindt segregatie op schoolniveau plaats doordat buurtkinderen veelal naar dezelfde opvang gaan (Posthumus, et al., 2016).

Beschermende factoren

Op kindniveau is intelligentie en positief zelfbeeld een beschermende factor. Op gezinsniveau is dat een sociaal netwerk van ouders en hun betrokkenheid bij het kindcentrum en de leerprocessen van hun kind. Het betrekken van ouders bij de ontwikkeling van hun kind op de kinderopvang of school draagt bij aan de algehele ontwikkeling (Menheere & Hooge, 2010) en ouderbetrokkenheid thuis blijkt een grote voorspeller van leerresultaten (Hoogeveen & Schilder, 2019).

Op omgevingsniveau is de opvang- of schoolorganisatie een beschermende factor, mits er sprake is van 'goede pedagogische kwaliteit' (Riksen-Walraven, 2020). Uit studies blijkt dat de kwaliteit van het onderwijs de belangrijkste voorspeller is voor de ontwikkeling van kinderen (Veen & Leseman, 2022). Onderzoeken laten zien dat de kwaliteit van voor- en vroegschoolse aanbod van invloed is op schoolse vaardigheden van kinderen zoals taal, ontlukende geletterdheid en gecijferdheid (Von Suchodoletz, Lee, Premachandra, & Yoshikawa, 2017) en op de cognitieve ontwikkeling van kinderen vanaf drie jaar (Leseman & Van Huizen, 2022). Het pre-Cool onderzoek laat zien dat vrijwel alle kinderen vooruit gaan in hun ontwikkeling en dat doelgroepkinderen significant meer vooruit gaan. Daarnaast groeien kinderen met niet-westerse achtergrond sneller in hun woordenschat door VVE (Veen & Leseman, 2016). VVE is cruciaal gebleken om de educatieve kloof te verkleinen (Slot & Leseman, 2019) en kansengelijkheid te vergroten met name voor migrantengezinnen (Borga & Contini, 2014).

3.3 Aan te pakken factoren

Kameleon richt zich op de twee beschermende factoren waarop het invloed kan hebben, namelijk het bieden van kwalitatief hoogwaardige VVE en ouderbetrokkenheid. Concreet komt dat neer op de optimalisering van de interacties die het kind heeft met professionals, andere kinderen, de materiële omgeving en de ouders, met als doel brede ontwikkelingsstimulering en het voorkomen of verminderen van onderwijsachterstanden. Om dit te realiseren werkt Kameleon aan kwalitatief goede VVE door

1. Het realiseren van een grote mate van welbevinden en betrokkenheid bij kinderen door systematisch te werken met voorbereide, betekenisvolle en bij hun ontwikkelingsbehoefte en interesses aansluitende leersituaties en te werken in kleine groepjes;
2. Optimale ontwikkelingsstimulering doordat professionals planmatig werken (pedagogische planning en cyclus) en hoogwaardige interactievaardigheden inzetten en daarmee de proceskwaliteit verbeteren (de kwaliteit van de feitelijke ervaringen van kinderen in interactie met andere kinderen, de professional en de materiële omgeving) (Rixsen-Walraven, 2020; Jilink, Fukkink, & Huijbregts, 2016);
3. Het stimuleren van brede ontwikkeling door op alle ontwikkelingsgebieden (SLO-doelen) aanbod op maat te ontwerpen via projectmatig werken en;
4. Door het bieden van een verrijkte speelleeromgeving.

Daarnaast richt Kameleon zich op de ouderbetrokkenheid doordat professionals de samenwerking met ouders opzoeken, met als doel actieve betrokkenheid bij het ontwikkelingsproces van (doelgroep)kinderen op het kinderdagverblijf of de school. Ouders leren over het stimuleren van vroege ontwikkeling het inspelen op de ontwikkelingsbehoeften van hun kind. Zodoende neemt het aantal leerervaringen toe en de kans op voortvarende ontwikkeling wordt vergroot. Zie Tabel 1 voor een overzicht van aan te pakken factoren, subdoelen en aanpak van Kameleon.

Tabel 1

Relatie factoren, doelen, methode en aanpak

Aan te pakken factoren		Subdoel	Methode	Aanpak Kameleon
1. Kwalitatief hoogwaardige VVE dwz: (Fukkink et al., 2013):	A. Grote mate van welbevinden en betrokkenheid (Laevers, 2016)	Kind heeft een hoge mate van welbevinden en betrokkenheid.	<ul style="list-style-type: none"> - Pedagogiek competente kindbeeld (Edwards et al., 2012) - Didactiek onderzoekend en ontwerpnd leren (Kraaij, 2015). - Aansluiten bij interesse kind, natuurlijke exploratiedrang bevorderen (Boland, 2015). 	Voorbereide, betekenisvolle en bij ontwikkelingsbehoefte aansluitende leersituaties. Provocaties, verrijkte inrichting en materialen, werken in kleine groepjes. Pedagogische cyclus, pedagogische planning en documentatie in de groep.
	B. Goede proceskwaliteit inclusief goede structurele kwaliteitseisen (Rixsen-Walraven,	Kind ontwikkelt zich breed en op alle ontwikkelingsgebieden (SLO).	Stimuleren van exploratie, rijke inrichting, spelverrijking, bevordering fantasiespel	Dagelijks in kleine, heterogene groepjes werken aan projecten. Gericht aanbod met provocaties waarin alle SLO-doelen

Aan te pakken factoren	Subdoel	Methode	Aanpak Kameleon
	2020)	(Leseman & Veen, 2016). Vergroten van pedagogische kwaliteit en interactievaardigheden door training en coaching op de werkvloer (Slot e.a., 2018). Evaluatie en videobegeleiding (Fukkink & Tavecchio, 2016).	worden aangeboden iedere 1,5 jaar opnieuw. Verrijkte (talige) omgeving. Systematische observatie en documentatie. Training en coaching, videobegeleiding. Iedere zes weken projectevaluatie met pedagogisch coach/IB'er. Evalueren op eigen handelen dmv de pedagogische planning en -cyclus. Zelfscan.
2. Ouderbetrokkenheid	Kind heeft een hoge mate van welbevinden en betrokkenheid en ontwikkelt zich breed en op alle ontwikkelingsgebieden (SLO).	Planmatig contact, Interesse tonen, aansluiten bij belevingswereld ouders (Veen, Driessen, & Van Daalen, 2015).	Professionals stellen vragen, zijn nieuwsgierig naar oudersituatie, zien ouders als expert. Documentatie. Opvoedondersteuning. . Ouderbijeenkomsten. Oudergesprekken.

3.4 Verantwoording

Kameleon is geïnspireerd op de pedagogiek van de Reggio Emilia benadering, welke uitgaat van het competente kindbeeld en 'honderd talen' waarop kinderen zich uitdrukken en leren. Deze benadering stimuleert de brede ontwikkeling van kinderen en is zowel kindvolgend als ontwikkelingsgericht (Biroli et al., 2018; Dahlberg, Moss, Pence, 2013; Edwards, Gandini, & Forman, 2012). Uit onderzoek naar (voormalig) VVE-programma 'Sporen' blijkt dat een aanpak geïnspireerd op de Reggio Emilia pedagogiek leidt tot meer zelfsturing en betere algehele onderwijsresultaten bij kinderen (Hensel, 2012). De mate van zelfsturing van kinderen blijkt weer voorspellend aan hun algehele ontwikkeling (Aarssen et al., 2010).

Qua didactiek is Kameleon gebaseerd op die van het onderzoekend en ontwerpend leren. Kinderen zijn van nature nieuwsgierig en willen de wereld ontdekken. Door aan te sluiten bij de natuurlijke exploratiedrang blijven kinderen uitgedaagd op basis van hun

intrinsieke motivatie en zijn ze betrokken, geconcentreerd en hebben zij plezier in leren, wat het leren bevordert (Blank, Melaville, & Shah, 2003; Koomen, 2004). Daarnaast wordt zo rekening gehouden met de unieke eigenschappen van kinderen (Kraaij, 2015) en blijft hun leergierige houding intact waardoor zij blijvend leren en ontdekken.

Centrumgerichte aanpak

Een centrumgerichte aanpak heeft op korte termijn substantiële effecten op de algehele ontwikkeling van jonge kinderen (Leseman & Veen, 2016). Kinderen leren immers het beste in een community-setting met interacties met andere kinderen en volwassenen (Dahlberg, Moss, & Pence, 2013). Kameleon is daarom een centrumgerichte aanpak en voldoet aan de volgende voorwaarden die de VVE-effectiviteit vergroten (Slot & Leseman, 2019):

1. Intensiteit van 16 uur per week voorschoolse educatie vanaf 2,5-jarige leeftijd;
2. Adequate pedagogisch-didactische benadering;
3. Gerichtheid op meerdere ontwikkelingsgebieden;
4. Doorgaande lijn;
5. Kleine groepen en dubbele bezetting;
6. Ouderbetrokkenheid en activiteiten thuis;
7. Continue professionalisering.

Integraal aanbod gericht op alle ontwikkelingsdomeinen (subdoel)

Alle activiteiten van Kameleon zijn gericht op brede ontwikkeling. Er worden betekenisvolle, open en speelse activiteiten aangeboden omdat in spel alle ontwikkelingsgebieden aan de orde komen (Boland, 2015). Vygotsky (1978) constateerde al dat spelen de meest betekenisvolle activiteit is met het hoogste ontwikkelingspotentieel voor peuters en kleuters. Meer recent onderzoek erkent dat spelen cruciaal is voor ontwikkeling van jonge kinderen (Shiple, 2013, Boland, 2015). Zo hangt door de professional begeleid fantasiespel positief samen met rekenontwikkeling (Leseman & Veen, 2016) en draagt beweging en uitvoeren van motorische activiteiten bij aan ontwikkeling van executieve functies (Westendorp, 2018). Deze functies helpen kinderen om gedurende hun hele leven zelfredzaam te zijn. Bovendien is het inbedden van educatieve inhoud, zoals rijke taal en stimulering van denkprocessen door prikkelende vragen, in speel-werkvormen effectiever dan in de vorm van 'lesjes' (Leseman & Veen, 2016). Bij Kameleon zingen en lezen professionals dagelijks, wat de taalontwikkeling stimuleert en zij stellen prikkelende vragen om het kind te stimuleren zelfstandig te denken (Van de Kreeke-Alfrink & Schreiner, 2014).

Werken in kleine heterogene groepen

Bij Kameleon wordt gewerkt in kleine groepen waardoor betrokkenheid gestimuleerd wordt (Laevers, Buyse, Daems, & Declercq, 2016). Kans op actieve deelname en betekenisvolle interactie is in kleine groepen het grootst (De Haan, 2015) en de taal- en rekenontwikkeling van achterstandsleerlingen wordt beter gestimuleerd in kleine en heterogene groepen dan in een grote, homogene groep (De Haan, Elbers, & Leseman, 2011). Werken in kleine, heterogene groepen draagt tevens bij aan ontwikkeling van samenwerken (Dewey, 1963), identiteitsontwikkeling (wie ben ik, hoe ben ik anders en gelijk) en omgaan met onenigheid en conflict (Sylva & Pugh, 2005). Uiteraard zijn er ook activiteiten in de grote groep die gunstig zijn voor het verhogen van de emotionele kwaliteit, omdat er dan meer mogelijkheden zijn voor interacties tussen kinderen en meer zelfgestuurde groepsactiviteiten (Slot et al., 2019).

Verrijkte ruimte, inrichting en materiaal

De ruimte is voor alle zintuigen aantrekkelijk ingericht. Er wordt gewerkt met zoveel

mogelijk 'open-einde' aanbod en natuurlijke materialen zoals *loose parts*². Een rijke omgeving zorgt ervoor dat er voor ieder kind iets aanwezig is waar hij zich betrokken bij voelt. Zo kan de professional differentiëren en aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van het kind (Veen, Driessen, & van Daalen, 2015). Andere kenmerken van de groepsruimten zijn:

- geven leerprocessen van kinderen weer middels documentatie;
- dienen de ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden zoals door aanwezigheid van een stille plek om langere tijd te kunnen lezen in boekjes;
- dienen de ontluikende geletterdheid en gecijferdheid o.a. door pedagogische documentatie en door een rijk aanbod van taal en getallen;
- zijn veilig en vertrouwd en zijn van de kinderen zelf door o.a. aanwezigheid van elementen uit thuisculturen;
- houden rekening met behoefte aan rust.

Pedagogische cyclus, -planning en documentatie

Kameleon werkt met systematisch observeren en onderzoeken via de pedagogische planning en -cyclus om de ontwikkeling van het kind te volgen, in kaart te brengen en aanbod op maat te ontwikkelen (Veen & Leseman 2015; Egert, 2015). Zo wordt tegemoet gekomen aan de (probleem)diversiteit van de kinderen (Driessen, Veen, & van Daalen, 2015).

Door het projectwerken te documenteren, analyseren en stimuleren professionals het ontwikkelingsproces beter. Middels documentatie worden kinderen gestimuleerd in het voeren van dialogen en van en met elkaar leren (De Graeve, 2006).

Ouderbetrokkenheid

Een belangrijk element van Kameleon is actieve ouderbetrokkenheid, welke een positieve invloed heeft op leereffecten van een VVE-programma (Onderwijsraad, 2010; Smit, Driessen, Van Kuijk & De Wit, 2008) en het schoolsucces van kinderen voorspelt (Menheere & Hooge, 2010).

Bij Kameleon sluiten professionals aan bij de opvoedkennis en belevingswereld van ouders zodat zij hen goed kunnen betrekken bij het leerproces van het kind (Veen, Driessen & van Daalen, 2015). Ouders ervaren respect door voortdurende belangstelling van Kameleon-professionals voor wie zij zijn als expert van het kind maar ook voor hun gezinssituatie en cultuur waarin het kind opgroeit. Professionals betrekken ouders bij het project, zodat zij thuis daarover de leerervaringen voor het kind kunnen uitbreiden. Daarnaast helpen Kameleon-professionals de opvoedkennis en vaardigheden van ouders te vergroten door daarover te vertellen tijdens de breng- en haalmomenten, ouderbijeenkomsten en -gesprekken. Zo breiden ouders de (informele) leermomenten thuis uit, groeit het educatief partnerschap, wat een voorspeller is van leerresultaten van kinderen omdat het de continuïteit tussen het kindcentrum/ de school en thuis verbetert (Hoogeveen & Schilder, 2019).

Continue professionalisering

Training inclusief coaching op de werkvloer is een belangrijk onderdeel van Kameleon omdat het de kwaliteit van Kameleon als VVE-aanpak stimuleert (Henrichs, Slot, &

² *Loose parts* zijn natuurlijke of synthetische gevonden, gekochte of gerecyclede materialen zoals stofresten, metaal, steen, glas en rubber, die kinderen kunnen bewegen, manipuleren, controleren en veranderen binnen hun eigen spel. Loose parts zijn verleidelijk en mooi, ze trekken de nieuwsgierigheid van kinderen en stimuleren hun verbeeldingskracht en moedigen creativiteit aan (Daly & Beloglovsky, 2014).

Leseman, 2016; Slot e.a., 2018). Zo heeft het coachen middels videobeelden een positief effect op de interactievaardigheden en de proceskwaliteit van de kinderopvang (Fukkink & Tavecchio, 2016). Dergelijke verbetering van proceskwaliteit heeft positieve invloed op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen en is daarmee cruciaal bij het succesvol stimuleren van kindontwikkeling (Fukkink, Jilink, & Oostdam, 2015). Bovendien is de kwaliteit van kind-professional interactie is bepalend voor schoolrijpheid (Egert, Dederer, & Fukkink, 2020) en spelverrijking en fantasiespel versterken de pedagogische kwaliteit (Leseman & Veen, 2016).

4. Onderzoek

Onderzoek naar de uitvoering

- a) Meeuwissen, M., van der Linden, M. & De Vries, H. (2021). Interne, niet gepubliceerde onderzoekspublicatie.
- b) Een procesevaluatie van Kameleon heeft plaatsgevonden in de periode van september 2019 tot en met februari 2021 met als doel de succes- en faalfactoren te achterhalen. Het onderzoek bestaat uit zowel een kwantitatief deel als een kwalitatief deel.

Kwantitatief onderzoek: vragenlijst welke door 40 gebruikers is ingevuld (100% respons) en waarvan 100% een trainingsmodule heeft gevolgd.

Kwalitatief onderzoek: 1) interviews met 10 respondenten waaronder directieleden, pedagogisch coaches en pedagogisch medewerkers van vier verschillende organisaties (100% respons), 2) een observatie op de groep ca. twee weken na het volgen van de trainingsmodule.

Er hebben vier kindcentra verspreid over Nederland meegedaan in zowel buitengebied (Heerenveen) als grote steden (Utrecht) met een rijke populatie: zo heeft de Boshoeve in Nieuw Vennep naast een regulier dagverblijf voor gezonde kinderen ook verpleegkundige opvang voor kinderen met medische zorg. Alle locaties waren al bekend met de Reggio Emilia filosofie en waren op zoek naar vertaling naar de praktijk. De 40 respondenten werkten samen met zo'n 800 kinderen. Binnen de bereikte doelgroep zitten kinderen met een VVE indicatie en/of ontwikkelingsachterstand.

- c) Resultaten.
Vanwege COVID-19 maatregelen zijn niet alle modules uitgevoerd zoals gepland. Enkele modules zijn pas na de onderzoeksperiode uitgevoerd. Uit zowel het kwalitatieve als kwantitatieve onderzoek komt naar voren dat de respondenten tevreden zijn met de interventie. Door te werken met de theoretische uitgangspunten van Kameleon, zoals het krachtig kindbeeld, is het pedagogisch handelen en de afstemming verbeterd. Het werken met de pedagogische cyclus wordt als zeer prettig ervaren. 70% (N=20) geeft aan dat het hen structuur geeft bij het observeren van kinderen en handvatten biedt bij het projectmatig werken. Daarnaast geeft 80% van de respondenten aan nu te weten hoe ze kinderen kunnen uitnodigen en uitdagen tot onderzoek en spel. Pedagogisch medewerkers zien een hoger welbevinden bij de kinderen en een grotere betrokkenheid tijdens spel. Het documenteren wordt als zeer waardevol ervaren. Pedagogisch medewerkers observeren meer en kunnen beter afstemmen op de ontwikkelbehoeften van kinderen. Zij geven aan dat door documentatie op ooghoogte te hangen, kinderen meer praten en reflecteren. Bovendien zijn ouders nu meer betrokken bij de activiteiten. Pedagogisch medewerkers vinden het documenteren ook nog lastig, hebben vragen en willen meer scholing. Verder wordt het inzetten van verschillende materialen, de ruimte gebruiken als derde pedagoog en daar zelf mee aan de slag gaan, als een grote meerwaarde ervaren door 90% van de respondenten. 60% geeft aan het nog wel lastig te vinden om na het spelen te evalueren met de kinderen wat ze gedaan hebben. Ook hier is meer scholing gewenst. Tot slot werd een algemeen aanspreekpunt gemist. Dat is

inmiddels ingericht voor Kameleon.

NB. Het doorontwikkelen van de interventie op basis van praktijkervaringen is een blijvend aandachtspunt voor Kameleon. Zo wordt er standaard gewerkt met evaluatieformulieren na iedere lesmodule van Kameleon. Ook wordt met het management van de organisatie die met Kameleon werkt tweejaarlijkse geëvalueerd. Aanbevelingen uit de praktijk worden meegenomen voor verdere verbetering van Kameleon. Vanaf medio 2023 zullen er effectmetingen worden uitgezet op verschillende kindcentra die met Kameleon werken.

5. Samenvatting werkzame elementen

Het hoofddoel van Kameleon is het vergroten van de ontwikkel- en onderwijskansen voor jonge kinderen in achterstandssituaties om zo onderwijsachterstanden te voorkomen en/of te verminderen. Dit wordt bereikt door het bieden van kwalitatief hoogwaardige VVE, stimulering van de brede ontwikkeling, actieve ouderbetrokkenheid en onderstaande werkzame elementen:

Inhoudelijk werkzame elementen

- Werken op basis van onderzoekend en ontwerpend leren waardoor consequent aangesloten wordt bij de interesses, natuurlijke exploratiedrang en zone van naaste ontwikkeling van de kinderen;
- Opbrengstgericht werken middels de pedagogische planning en pedagogische cyclus;
- Het systematisch volgen en vastleggen van de ontwikkel- en leerprocessen van kinderen, documenteren en kindvolgsysteem;
- Voorbereiden van 'open' en gestructureerd aanbod waarin alle ontwikkelgebieden worden aangesproken en de SLO-doelen betrokken zijn;
- Verrijkte leeromgeving qua ruimte, inrichting en materialen (kansen creëren);
- Verrijkt taalaanbod door voortdurende (non-)verbale interactie met professional (bijvoorbeeld tijdens stimuleren van spel en het bekijken van documentatie);
- Het maken van leermomenten van dagelijkse routines (kansen grijpen);
- Werken in kleine, heterogene groepen;
- Langere tijd werken aan een project waarvan het onderwerp aansluit bij de interesses van de kinderen;
- Planmatig werken aan ouderbetrokkenheid middels dagelijkse contacten, ouderparticipatie en ouderbijeenkomsten;
- Continue professionalisering (coaching) waardoor hoge kwaliteit interactievaardigheden van professionals.

Praktische werkzame elementen

- Centrumgerichte aanpak waarbij kinderen vanaf 2,5 jaar 16 uur per week aanwezig zijn;
- Eenduidige dagstructuur en overleg- en voorbereiding structuur;
- Aanwezigheid van professionaliseringsaanbod; training en coaching (videofeedback);
- Goed inpasbaar trainingsprogramma in bestaande werkwijze.

6. Aangehaalde literatuur

- Aarssen, J., Bolt, L. van der, Leseman, P., Davidse, N. J., Jong, M. T. de, Bus, A. G., & Mesman, J. (2010). Zelfsturing als basis voor de ontwikkeling van het kind. *Sardes Special*, (9). Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://docplayer.nl/21969052-Zelfsturing-als-basis-voor-de-ontwikkeling-van-het-kind.html>
- Biroli, P., Del Boca, D., Heckman, J.J., Heckman, L.P., Kyung Koh, Y., Kuperman, S., Moktan, S., Pronzato, C.D., & Ziff, A.L. (2018). Evaluation of the Reggio approach to early education. *Research in Economics*, 72, 1-32.
- Blank, M.J., Melaville, A., & Shah, B.P. (2003). Making the difference. Research and practice in community schools. Washington: Coalition for community schools.
- Boland, A. (2015). Het jonge kind. Amsterdam: Hogeschool iPabo.
- Borgna, C. & Contini, D. (2014). Migrant achievement penalties in western Europe: Do educational systems matter? *European Sociological Review*, 30 (5), 670-683. doi:10.1093/esr/jcu067
- Bosz, L., Q., & Bacchini, S. (2008). Taallijn aanvulling NT2: Werken met beginnende tweedetaalverwervers. Sardes Geraadpleegt op 20 juli 2023 via <https://docplayer.nl/9148126-Taallijn-aanvulling-nt2-werken-met-beginnende-tweedetaalverwervers.html>
- CAO (2022). CAO Kinderopvang 2021-2022. Geraadpleegd op 7 oktober 2022, via www.kinderopvang-werkt.nl/cao-kinderopvang-2021-2022
- Dahlberg, G., Moss, P., & Pence, A. (2013). Beyond quality in early childhood education and care. Routledge Education Classic Edition Series.
- Daly, L., & Beloglovsky, M. (2014). *Loose Parts: Inspiring Play in Young Children*. Redleaf Press.
- Dewey, J. (1963). Experience and Education. New York: Macmillan.
- Graeve, M. de (2006). Pedagogische documentatie in de kinderopvang: Een modern discours in een postmodern perspectief? [Masterscriptie, Gent University]. Ethesis. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <http://www.thesis.net/kinderopvang/kinderopvang.pdf>
- Driessen, G. (2013). *De bestrijding van onderwijsachterstanden: Een review van opbrengsten en effectieve aanpakken*. [SI]: Nijmegen: ITS.
- Driessen, G., Veen, A., & Daalen, M. van (2015). *VVE-doelgroepkinderen in de voorschoolse fase*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). *The Hundred Languages of Children*. The Reggio Emilia Experience in Transformation. Praeger.
- Egert, F. (2015). *Meta-analysis on the impact of in-service professional development programs for preschool teachers on quality ratings and child outcomes*. Bamberg, Duitsland: Bamber University.
- Egert, F., Dederer, V., & Fukkink, R.G. (2020). The impact of in-service professional development on the quality of teacher-child interactions in early education and care: A meta-analysis. *Educational Research Review*.
- Er, S. (2013). Using total physical response method in early childhood foreign language teaching environments. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 1766-1768.
- Fukkink, R.G., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmerhorst, K.O.W., Bollen, I., & Riksen-Walraven, J.M.A. (2013). *Pedagogische kwaliteit van de kinderopvang voor 0-tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2012*. Amsterdam: NCKO.

- Fukkink, R., Jilink, L., & Oostdam, R. (2015). *Met een blik op de toekomst. Een meta-analyse van de effecten van VVE op de ontwikkeling van kinderen in Nederland*. Amsterdam: Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding/ HVA Publicaties.
- Fukkink, R.G., & Tavecchio, L.W.C. (2016). *Effecten van video-interactiebegeleiding*. Pedagogische Studiën: jaargang 93, nr 5/6, 316-331.
- Haan, A. de (2015). *Effects of preschool education in mixed and targeted classrooms*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Haan, A. de, Leseman, P.P.M., & Elbers, E.P.J.M. (2011). *Pilot gemengde groepen*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Onderzoeksrapportage.
- Henrichs, L.F., Slot, P.L., & Leseman, P.P.M. (2016). *Professionele ontwikkeling in voorschoolse voorzieningen. Een literatuurstudie naar doeltreffende professionaliseringsvormen en -activiteiten*. Utrecht: Universiteit Utrecht
- Hensel, L. (2012). *Reggio Emilia System of Education in the Dutch context*. [Masterscriptie, California State University]. Scholarworks Calstate. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://scholarworks.calstate.edu/concern/theses/rx913t472>
- Hoogeveen, K., & Schilder, J. (2019). *Factsheet gemeentelijk ouderbeleid*. Geraadpleegd op 5 juli 2022 via www.goab.eu.
- Huizen, T. M., van (2018). The evolution of achievement gaps from early childhood to adolescence in the Netherlands. In: G. Passaretta and J. Skopek (eds), *Roots and Development of Achievement Gaps. A Longitudinal Assessment in Selected European Countries*. pp. 50-87. ISOTIS Report (D1.3) Trinity College Dublin.
- Jilink, L., Fukkink, R. & Huijbregts, S. (2016). *Effecten van video interactiebegeleiding en training in voor- en vroegschoolse educatie op de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers*. Hogeschool van Amsterdam, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding.
- Koomen, H. (2004). Vroege sociaal-emotionele ontwikkeling: verloop, problemen en interventies. In P.P.M. Leseman & A. van der Leij (red). *Educatie in de voor-en vroegschoolse periode* (pp. 66-78). Baarn: HB uitgevers.
- Kraaij, D. A. (2015). *Onderzoekend en ontwerpend leren*. Wetenschapsknooppunt Wageningen University. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://docplayer.nl/25753673-Onderzoekend-en-ontwerpend-leren.html>
- Kreeke-Alfrink, N., van de, & Schreiner, G. (2014). *Even denken. Denkgesprekken met kinderen*. Rotterdam: CED-Groep.
- Laevers, F., Buyse, E., Daems, M., & Declercq, B. (2016). Welbevinden en betrokkenheid als toetsstenen voor kwaliteit in de kinderopvang. Implicaties voor het monitoren van kwaliteit. Kennisdossier BKK. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van Kennisdossier BKK2016003_LR_DEF.pdf
- Leseman, P.P.M. (2010). *Executieve functies als basis voor het leervermogen*. In: Schouten. *Zelfsturing als basis voor de ontwikkeling van het kind. Een oriëntatie vanuit wetenschap en praktijk*. Utrecht: Sardes, speciale editie, nummer 9.
- Leseman, P.P.M., & Van Huizen, T. (2022). *Effecten van kinderopvang op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen*. Universiteit Utrecht. Verkregen op 3 juli 2023 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/11/15/bijlage-4-effecten-van-kinderopvang>
- Leseman, P.P.M., Veen, A. (2022). *Het pre-COOL cohort tot en met groep 8. Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit in de voor-en vroegschoolse periode*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

- Leseman, P.P.M., & Veen, A. (2016). *Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten uit het Pre-Cool cohortonderzoek.* Amsterdam, Nederland: Kohnstamm Instituut.
- Meeuwissen, M., Linden, M. van der, & Vries, H. de (2021). *Procesevaluatie. De eerste ervaringen van Kameleon.* Interne, niet uitgegeven publicatie.
- Menheere, A. & Hooge, E. (2010). *De betrokkenheid van ouders bij het schoolen van hun kinderen. Een literatuurstudie naar de betekenis van ouderbetrokkenheid voor de schoolse ontwikkeling van kinderen.* Amsterdam: Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding, Hogeschool Amsterdam
- Mesman, J. (2011). *Oud geleerd, jong gedaan.* Het Jonge Kind, 11, 9-12.
- Mutsaers, K., Zoon, M., Baat, M. de, & Prins, D. (2013). *Wat werkt bij het voorkomen en terugdringen van onderwijsachterstanden?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- NJi (2019). *Cijfers over onderwijsachterstanden.* Geraadpleegd op 1 juli 2022, via www.nji.nl/cijfers/onderwijsachterstanden
- NJi (2022). *Doelgroepdefinitie bepalen.* Geraadpleegd op 1 juli 2022, van www.nji.nl/voor-en-vroegschoolse-educatie-vve/doelgroepdefinitie-bepalen
- NJi (2022). *Werken aan kwaliteit: kwaliteitsmodel Riksen-Walraven.* Geraadpleegd op 1 juli 2022, van www.nji.nl/kinderopvang/werken-aan-kwaliteit#kwaliteitsmodel-riksen-walraven
- Onderwijsraad (2010). *Ouders als partners.* Uitgave van de Onderwijsraad, Den Haag. ISBN 978-90-77293-98-0
- PO-Raad (2021). *CAO PO 2021: Collectieve Arbeidsovereenkomst 2021 voor het primair onderwijs.* Geraadpleegd op 5 juli 2022, van www.fnv.nl/getmedia/a7bc20c4-a1d1-48c5-b39e-dd1ab04d47b0/382-primair-onderwijs-cao-2021-v101221.pdf?ext=.pdf
- Riksen-Walraven, M. (2020). *Pedagogische kwaliteit in de kinderopvang: Doelstellingen en kwaliteitscriteria.* Geraadpleegd op 28 juni 2022 via <https://expertisecentrumkinderopvang.nl/bibliotheek/bronnen/pedagogische-kwaliteit-in-de-kinderopvang-doelstellingen-en-kwaliteitscriteria>
- Shiple, D. (2013). *Empowering children. Play based curriculum for lifelong learning.* (5e ed). USA: Nelson Education.
- Skopek, J., & Passaretta, G. (2021). *Socioeconomic inequality in children's achievement from infancy to adolescence: The case of Germany.* Social Forces, 100 (1), 86-112. DOI: 10.1093/sf/soaa093
- SLO (2022). *Lexicon – Executieve functies.* Geraadpleegd op 5 juli 2022, via www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/lexicon/executieve-functies/
- SLO (2022). *Doelen jonge kind.* Geraadpleegd op 5 juli 2022, via www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/doelen-jonge-kind/
- Slot, P. (2018). *Structural characteristics and process quality in early childhood education and care: A literature review.* OECD Education Working Papers, 176. Paris: OECD Publishing. doi:10.1787/edaf3793-en
- Slot, P.L., Jepma, I., Muller, P., Romijn, B.R., Bekkering, C.I.V., & Leseman, P.P.M. (2019). *Ontwikkelingen in de kwaliteit van de Nederlandse kinderdagopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang: Gecombineerde metingen 2017-2019.* LKK. Geraadpleegd op 5 juli 2022, via www.monitorlkk.nl/pathtoimg.php?id=3515

- Slot, P., & Leseman, P. (2019). Investeren in kinderen van 0-12 jaar - Bevindingen uit de wetenschap. PACT voor kindcentra. Geraadpleegd 5 juli 2022, van www.pactvoorkindcentra.nl/images/pdf/190326_Wat_we_weten.pdf
- Smit, F., Driessen, G., Kuijk, J. V., & Wit, C. D. (2008). VVE en ouder: Ouderbetrokkenheid en-participatie in de Voor -en Vroegschoolse Educatie. Geraadpleegd op 5 juli 2022, van <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/211411/rapport-r1757.pdf>
- Sylva, K., & Pugh, G. (2005). Transforming the early years in England. *Oxford Review of Education*, 31 (1), 11-27.
- Van Rooijen, K., & Zoon, M. (2012). *Risicofactoren voor onderwijsachterstanden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Veen, A., Driessen, G., & Daalen, M. van (2015). *VVE-doelgroepkinderen in voorschoolse voorzieningen: Indicering en aanbod*. DOI: 10.13140/RG.2.2.35887.59047
- Von Suchodoletz, A., Lee, D.S., Premachandra, B., & Yoshikawa, H. (2017). *Associations among quality indicators in early childhood education and care (ECEC) and relations with child development and learning: A meta-analysis, internal document*. OECD, Paris.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, Massachusetts. Massachusetts Institute of technology press.
- Wensing, M., & Grol, R. (2017). *Implementatie. Effectieve verbetering van de patiëntenzorg*. Houten:
- Westendorp, M (2018). Bewegen en leren gaan hand in hand. In *Landelijke beroepsgroep voor begeleiders in het onderwijs, Beter begeleiden, mei 2018 blz. 10-14*. Bilthoven: LBBO
- Wieberdink, H., & Kuster, H. (2011). De uitzichtloosheid van het ontwikkelingsperspectief. *Orthopedagogiek: onderzoek en praktijk*, april 2011, 173-180.
- Zumbuehl, M., & Dillingh, R. (2020). *Ongelijkheid van het jonge kind*. CPB Notitie, Centraal Planbureau.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Kenniscentrum Sport & Beweging, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

